

VEŘEJNÉ MÍNĚNÍ OBČANŮ VE VZTAHU K TRESTNÍ POLITICE A KRIMINALITĚ

PhDr. Markéta ŠTĚCHOVÁ,
Institut pro kriminologii a sociální prevenci

V Institutu pro kriminologii a sociální prevenci byl v letech 2004–2007 proveden rozsáhlý výzkum nazvaný „Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice“¹⁾. Jeho cílem bylo nalezení hlavních charakteristik trestní politiky v České republice po r. 1990 a rozeznání základních faktorů majících vliv na vytváření trestní politiky. V rámci výzkumu byla realizována řada dílčích průzkumů, analýz a studií. Výsledky jednoho empirického šetření jsou obsahem následujícího příspěvku.

V rámci výše zmíněného projektu byl uskutečněn reprezentativní výzkum zaměřený na skutečnosti, které souvisejí se zkoumanou problematikou. Otázky byly navrženy řešiteli týmu trestní politiky a zadány agentuře Factum Invenio, která je prostřednictvím své tazatelské sítě předložila respondentům. Samotné empirické šetření bylo orientováno na zkoumání vybraných oblastí právního vědomí.

Právní vědomí bývá definováno jako vědomí o platném právu, tzn., že se jedná jak o znalosti, tak o názory a postoje k právu na individuální i společenské úrovni. Jedná se o „materiálními životními podmínkami společensky podmíněný systém právních názorů, právního cítění, právních představ atd. určitých společenských vrstev a skupin“ (viz Encyklopedický slovník na Internetu).

Právní vědomí jsou představy o právu a názory na právo. Ve společnosti tudíž většinou existuje jeden právní systém, ale více druhů právních vědomí. Důvodem může být i to, že mimoprávní normativní systémy hrají ve vědomí lidí stále menší roli, a proto nutně narůstá rozsah právní regulace. To znamená, že to, co dříve trestným deliktem nebylo, se stále více institucionalizuje a je vymahatelné prostředky práva. Objevují se snahy mimoprávní normativní systémy nahradit právními úpravami. Důsledkem může být, že se stále více lidé spoléhá na právní normy, namísto norem mravních. Oslabení mimoprávních systémů nemusí být jedinou příčinou rostoucí role psaného práva, může jít taky o pluralizaci mravních norem. Ta nutí upravovat vztahy různých skupin ve věcech, kde dříve panoval konsenzus.

Právní vědomí odráží společenské vztahy a jsou to představy lidí o platném právu, tedy jaké jednání je v mínění lidí v souladu s právem a co je protiprávní. Přesnost těchto představ o platném právu závisí na úrovni právní kultury. Úroveň právního vědomí má význam při aplikaci práva, zvláště pak při stanovení a vzniku právní odpovědnosti za porušení práva. Právo vychází ze zásady, že neznalost zákona neomlouvá, a že tedy jedinec (subjekt práva) by měl platné právo znát. Znalost právního vědomí je považována za významnou informaci i proto, že na úrovni právního vědomí je značně závislá efektivita práva.

Obvykle bývají rozlišovány dvě roviny právního vědomí:

● *de lege lata* - podle platného zákona – tzn. znalost platného práva, tedy co je v souladu s právem, a co je protiprávní,

jinak řečeno co je podle práva přikázáno, zakázáno a dovoleno.

● *de lege ferenda* – tzn. názory na to, jaké by právo mělo být, zda úprava, která existuje, je správná a spravedlivá, jaké by se měly uskutečnit změny právní úpravy. Absence souhlasu s platným právem vede k hledání jiných norem jednání.

V provedeném empirickém šetření byly získány a dále zpracovány a interpretovány informace zaměřené jak na návrhy de lege lata, tak i de lege ferenda.

Z výše uvedených teoretických úvah mj. vyplývá, že úroveň právního vědomí je do značné míry propojena s legislativní činností zákonodárných orgánů. Politické strany zastoupené v parlamentu jsou si vědomy dosahu svých rozhodnutí na případnou ztrátu popularity u voličů, proto výsledky výzkumů veřejného mínění pečlivě sledují a při svých rozhodováních zohledňují. Z teorie veřejného mínění je navíc známo, že znalost veřejného mínění, zmapování jeho stavu a proměn je jedním z pramenů poznávání jednání lidí v budoucnosti (v mínění lidí jsou skryty zárodky jejich budoucího jednání) a dalšího vývoje společnosti, v tomto případě vývoje situace v oblasti trestní politiky.

Empirické šetření

Výzkumný soubor

Ve výzkumném souboru, který byl reprezentativní o velikosti 1 004 respondentů, byly sledovány následující sociodemografické ukazatele, ke kterým bylo přihlíženo i při výběru vzorku:

- pohlaví
- věk
- počet osob v domácnosti
- počet dětí do 18 let v domácnosti
- hrubé příjmy domácnosti
- odpovědnost za chod domácnosti
- vzdělání
- zaměstnání
- rodinný stav
- velikost místa bydliště
- kraj.

Empirické šetření sledovalo názory a postoje k různým skutečnostem z oblastí týkajících se trestní justice, a to především k těm, které bývají často předmětem diskusí i kritiky ze strany veřejnosti i odborníků. Dále jsme zjišťovali znalosti (informovanost) o příslušných opatřeních mezi vybraným vzorkem populace a ptali se jich na odhady některých statistických údajů.

¹⁾ Karabec, Z. a kol.: *Trestní politika a její realizace v oblasti trestní justice. IKSP, Praha 2008.*

Empirické šetření bylo zaměřeno na následující okruhy témat:

* Názory na počet soudců v České republice

Je známo, že soudní řízení v České republice trvá mnohdy nepřiměřeně dlouhou dobu. Jedním z důvodů může být nízký počet soudců. Jaký názor na tuto skutečnost má česká veřejnost, zjišťoval následující dotaz:

Myslíte si, že počet soudců působících v současné době v ČR je:

	absolutní četnosti	%
nadbytečný	89	8,9
přiměřený	397	39,5
nedostatečný	396	39,5
neví, neumí posoudit	121	12,1
celkem	1004	100

Názor, že počet soudců v České republice je nadbytečný, zastávalo minimum respondentů. V této souvislosti je zajímavé, že – jak opakovaně plyne z prováděných výzkumů veřejného mínění – na jedné straně nemají soudci příliš důvěry veřejnosti ve veřejném mínění, na straně druhé je částí respondentů subjektivně pocíťován jejich nedostatek. I když podle výše uvedených dat si většina lidí myslí, že soudců je přiměřený počet nebo dokonce nadbytečně moc, přesto počet respondentů, kteří si myslí, že je soudců nedostatek, je významný. Zejména v konfrontaci s nejnovějšími celoevropskými zjištěními, ze kterých plyne, že v České republice je jeden z nejvyšších počtů soudců na 100 000 obyvatel.²⁾

Názory na to, zda je počet soudců přiměřený, nebo nedostatečný, se v našem vzorku – jak je vidět z tabulky – rovnoměrně rozdělily. Poměrně značný počet respondentů nedokáže vhodný počet soudců v ČR posoudit.

Názory na vhodný počet soudců se diferencují pouze z hlediska velikosti bydliště. Lidé z velkoměst nad 100 000 obyvatel si výrazně častěji myslí, že počet soudců je nedostatečný a spolu s obyvateli měst nad 5 000 obyvatel častěji nezastávají názor, že by byl počet soudců nadbytečný, nebo přiměřený. Opět se zde patrně ukazuje souvislost mezi názory a životní zkušeností, resp. obavami ze zločinu, které jsou vyšší u obyvatel větších měst.

* Postoje k oznámení trestného činu

Do výzkumů právního vědomí neodmyslitelně patří i zjišťování postojů respondentů k různým sociálním tématům. Tato vyjádření naznačují ochotu občanů chovat se určitým způsobem v konkrétní situaci. Otázka byla položena takto:

Jestliže byste se hodnověrným způsobem dozvěděl, že ve vašem okolí byl spáchán závažný trestný čin:

	absolutní četnosti	%
oznámil byste to policii nebo justičním orgánům	555	55,3
neoznámil, protože byste se bál pomsty pachatele	197	19,6
neoznámil, protože pachatel by se stejně nic nestalo	96	9,5
neoznámil, protože to není vaše starost	46	4,6
neoznámil z jiných důvodů	46	4,6
neví, neumí posoudit	64	6,3
celkem	1004	100

Podobný typ otázky, jako je tato, je pro zjišťování právního vědomí typický a bývá ve výzkumech veřejného mínění opakovaně respondentům v takovéto nebo podobné formě předkládán. Odpovědi bývají považovány za jedno z klíčových zjištění,

pokud se týká důvěry občanů v orgány ochrany práva a celkové atmosféry ve společnosti v této oblasti. Vypovídají i o postojích veřejnosti k obavám z pachatelů trestných činů a názorech na schopnost orgánů ochrany práva dosáhnout a potrestat viníky. Problémem bývá, že vypovídají o mnoha odlišných skutečnostech, což snižuje výpovědní hodnotu otázky, protože různé výpovědi zůstávají často nerozlišené. Navíc je možno naprosto logicky zvolit více možností odpovědi, které se nevylučují.

Úskalím tímto způsobem pokládaných otázek dále bývá fakt, že respondenti vypovídají o pravděpodobném chování v takové situaci, které nelze – jak je známo z psychologie – zaměňovat s chováním skutečným.

Další neopominutelnou skutečností je, že bývají velké rozdíly v reakcích na konkrétní trestné činy. Obecně je známo, že jiný počet respondentů by oznámil např. vloupání do vlastního obydlí a jiný počet respondentů např. domácí násilí.

V takto obecně položené otázce by dále bylo dobré vědět, jak lidé chápou pojem „závažný trestný čin“.

I s přihlédnutím ke všem výše zmíněným okolnostem je možno konstatovat, že důvěra občanů k policii a justičním orgánům není příliš velká.³⁾

Zjištěny byly statisticky významné rozdíly mezi muži a ženami. Muži by častěji trestný čin oznámili, ale zároveň jsou skeptičtější, co se týká postihu pachatele, a lhostejnější vůči oznamování („není to jejich starost“). Ženy by delikt neoznámily z toho důvodu, že se více než muži bojí pomsty pachatele. Ženy rovněž obvykle bývají obětmi trochu jiných trestných činů než muži, např. domácího násilí a sexuálních deliktů.

Určité souvislosti byly nalezeny ve vztahu ke vzdělání. Čím vzdělanější jedinec, tím častěji tvrdí, že by případ oznámil kompetentním orgánům, a tím méně často by se bál pomsty pachatele. Rovněž vzdělanější respondenti by méně často neoznámili delikt z předpokládaného důvodu nepostizitelnosti pachatele („stejně by se mu mnoho nestalo“).

* Názory na účinnost stíhání pachatelů trestných činů

Následuje další z často předkládaných otázek, jejichž cílem je zjištění důvěry občanů v orgány ochrany práva. Otázka byla položena v následující podobě:

Myslíte si, že současný český právní řád umožňuje policii a justici účinně stíhat pachatele trestných činů?

	absolutní četnosti	%
ano	123	12,3
spíše ano	299	29,7
spíše ne	353	35,2
ne	170	16,9
neví, neumí posoudit	59	5,9
celkem	1004	100

Při sečtení souhlasných a nesouhlasných odpovědí z tabulky vyplývá, že poněkud převažují negativní názory na možnosti policie a justice účinně stíhat pachatele trestných činů (42 %

²⁾ Viz např. *MF Dnes*, 16. 3. 2005, s. 7, autor Loužek, M., v příspěvku „Soudců už máme dost, masový nábor není třeba“ uvádí, že „v počtu soudců na 100 000 obyvatel drží ČR rekord v zemích OECD. Zatímco např. Francii stačí na 100 000 obyvatel 11 soudců, Španělsku 9 soudců, Japonsku 2 soudci, ČR se svými 27 soudci ve statistikách nápadně vyčnívá a předstihuje i Maďarsko, Slovensko či Polsko“.

³⁾ Pro srovnání: např. agentura STEM zkoumá postoje k policii a dalším bezpečnostním složkám od r. 1994. Po většinu let převažovala ve vztahu k policii nedůvěra nad důvěrou, zlom nastal v letech 2000–2003, kdy mírně začala převažovat důvěra občanů. Následoval pokles a v současnosti se důvěra v policii usadila na přibližně 40 %. Více viz na www.stem.cz.

ano a spíše ano, 52 % ne a spíše ne). Navíc u záporných odpovědí spatřujeme poněkud více radikálních odpovědí.

Názory respondentů byly signifikantně ovlivněny především velikostí místa bydliště. Nejvýrazněji se projevuje nekompetentnost posoudit tuto situaci v menších lokalitách oproti městům nad 100 000 obyvatel – ve velkých městech se nikdo nevyjádřil ve smyslu, že by neuměl posoudit schopnosti orgánů činných v trestním řízení v tomto směru. V menších lokalitách schopnost orgánů činných v trestním řízení účinně stíhat pachatele věří respondenti poněkud méně často než ve velkoměstech.

Rozlišovací schopnost mezi skupinami respondentů má v této otázce i vzdělání. Čím je vzdělání nižší, tím je menší stupeň důvěry ve schopnosti justice účinně stíhat pachatele. Jak může souviset nedůvěřivost se vzděláním? Určitý stupeň nedůvěřivosti u méně vzdělaných respondentů může všeobecně souviset s „nečitelností“ sociálních situací, což souvisí s menším objemem informací, které mají k dispozici. Může se jednat o jiný druh životních zkušeností, možná i o větší schopnost vzdělanějších lidí popohnat spravedlnost ve svůj prospěch.

*** Názory na zasahování do soukromí občanů**

Tento typ otázky souvisí s pojmáním lidských práv v naší společnosti versus v našem právním řádu. Nedá se říci, že by mezi těmito dvěma oblastmi vládla úplná shoda. Je proto často diskutovanou otázkou, kde je hranice mezi nepřipustným zasahováním do svobody jednotlivců a jejich bezpečností.

Ke zjištění názorů byl respondentům předložen následující dotaz:

Myslíte si, že státní orgány při zajišťování bezpečnosti občanů příliš zasahují do jejich soukromí?

	absolutní četnosti	%
ano	112	11,2
spíše ano	261	26,0
spíše ne	318	31,6
ne	159	15,9
neví, neumí posoudit	154	15,3
celkem	1004	100

Větší část respondentů zastává názor, že státní orgány při zajišťování bezpečnosti občanů nezasahují příliš do soukromí občanů (při součtu bezpodmínečných nesouhlasů i souhlasů s výhradami je to 47,5 %) oproti 37,2 % (součet souhlasů absolutních i částečných) těch, kteří si myslí opak. Vyskytuje se však určité množství respondentů, kteří tuto skutečnost neumějí posoudit.

Názory respondentů se liší opět podle místa velikosti bydliště, ale je obtížné na základě získaných výsledků tuto skutečnost interpretovat. Nejcitlivější k zasahování do soukromí jsou občané v menších lokalitách (do 4 900 obyvatel). Může to být proto, že obyvatelé menších lokalit mají méně zkušeností s trestnou činností, necítí se tudíž být tolik ohroženi, a proto nechtějí snášet např. bezpečnostní kamery apod. Tito občané mohou mít i horší (možná proto, že bezprostřednější) zkušenosti s úřady a státními institucemi, a proto jsou citlivější na „nahlížení“ do soukromí. Lidé ve velkoměstech nad 100 000 – na rozdíl od obyvatel z menších měst – mají jako u většiny ostatních otázek častěji pocit, že jsou kompetentní se k věci vyjádřit.

*** Názory na postih a zacházení s pachateli**

Otázka, která se ve výzkumech veřejného mínění často opakuje a opakovaně dokládá, že většina lidí stále preferuje přísné tresty před alternativními možnostmi.

Dotaz byl položen v této podobě:

Pokud jde o postih a zacházení s pachateli trestných činů, k jakému přístupu se spíše přikláníte?

	absolutní četnosti	%
stanovit přísné sankce a ukládat přísné tresty	619	61,6
ukládat pokud možno jiné tresty tak, aby dostal ještě šanci	286	28,5
podporovat opatření, jejichž cílem je pachatele převychovat	99	9,9
Celkem	1004	100

Odpovědi dokládají, že veřejnost stále klade důraz na tvrdý postih pachatelů trestných činů a na druhé straně málo věří v možnosti jejich převychovy. V této problematice stojí názor veřejnosti v rozporu s názory odborníků, jejichž snahy se upínají dlouhodobě zejména k možnostem převychovy pachatelů. Tzv. laická veřejnost pravděpodobně pocítuje ohrožení v situaci, kdy pachatelé nejsou „bezpečně za mřížemi“.

Statisticky významné rozdíly se vyskytly z hlediska věku a velikosti lokality, ve které respondenti bydlí. Vzdělání v této otázce překvapivě nehrálo významnější roli. Čím starší jedinci, tím přísněji by trestali pachatele, tím méně jsou pro umírněnější tresty, které pachateli dávají ještě šanci. U názorů na preventivní opatření jsou vůči nim nejvstřícnější mladší věkové skupiny do 44 let a nejméně vstřícná je věková skupina 45–59 let, nikoliv však ti nejstarší ve věku 60 a více let.

Podle velikosti místa bydliště by byli „přísnější“ občané z větších lokalit, v lokalitách menších, do 4 999 obyvatel, se respondenti signifikantně častěji kloní k převychovným opatřením. Zde bude nejspíš opět hrát roli přímá zkušenost s kriminalitou u obyvatel větších měst. Možná zde hraje roli také specifická zkušenost z menších měst, kde pachatel není anonymní, znají ho – a i když jim vadí, že krade apod., tak přece jenom pro ně zůstává konkrétním člověkem.

*** Informovanost o preventivních opatřeních**

Pro dobrou úroveň právního vědomí je důležitá znalost některých konkrétních právních ustanovení a postupů. Ke znalosti preventivních opatření v České republice směřovala otázka: Myslíte si, že jste informován o opatřeních, která jsou v České republice prováděna k omezování kriminality?

	absolutní četnosti	%
ano	62	6,2
spíše ano	230	22,9
spíše ne	392	39,1
ne	257	25,6
neví, neumí posoudit	63	6,3
celkem	1004	100

Z uvedených dat plyne, že znalost opatření, která jsou v České republice prováděna k omezování kriminality, není na uspokojivé úrovni. Na jedné straně sice existuje téměř třetina respondentů domnívajících se, že jsou informováni o preventivních opatřeních, zdá se však, že celé dvě třetiny neinformovaných naznačují velké rezervy v osvětových a vzdělávacích snahách státu, veřejnoprávních médiích a dalších veřejných institucích.

Za zmínku stojí skutečnost, že nejvyšší informovanost o preventivních opatřeních je – jak se ukázalo dalším tříděním dat ⁴⁾ – ve městech nad 100 000 obyvatel, tedy v těch největších, a zároveň je v těchto lokalitách nejméně těch responden-

⁴⁾ Ve výzkumu bylo provedeno třídění 2. stupně, použit byl program SPSS. Interpretovány byly pouze statisticky významné souvislosti, a to na hladině významnosti =0,05 a nižší.

tů, kteří se považují za nekompetentní vyjádřit se k této otázce (= respondenti, kteří se subjektivně považují za kompetentní). Zda je to proto, že v největších městech se lidé o tuto problematiku ve vlastním zájmu více zajímají, nebo proto, že mají lepší přístup k informacím, těžko říci. V úvahu též přichází možnost, že ve velkých městech se víc preventivních akcí skutečně provádí – např. bezpečnostní kamery bývají instalovány zejména ve městech nad 100 000 obyvatel. Např. ve městech o velikosti 20 000-99 999 a menších je situace opačná, lidé se cítí být méně kompetentní a současně jsou méně informovaní. Neplatí ovšem podmíněnost, že čím větší město, tím vyšší informovanost, v nejmenších lokalitách se naopak považují občané dle našeho šetření v této oblasti informovanější než ve středně velkých městech.

Jednoznačnější je zjištěný statisticky významný vztah znalosti preventivních opatření se vzděláním. Zde platí, že čím vyšší vzdělání, tím vyšší informovanost o preventivních opatřeních a tím vyšší (subjektivně pocíťovaná) kompetentnost k vyjádření se k této otázce. Toto zjištění vyjadřuje všeobecně vyšší informovanost vzdělanějších skupin obyvatelstva a zároveň může souviset s vyšším výskytem vzdělanějších lidí ve městech.

* Znalost pojmu „alternativní trest“

Pojem „alternativní trest“ se pozvolna dostává do vědomí lidí. Mnozí občané pojem o alternativních trestech slyšeli, mnozí dokáží i některé konkrétně pojmenovat.

Dotaz byl formulován takto:

Znáte pojem alternativní trest a dokážete nějaký takový trest užívaný v ČR vyjmenovat?

	absolutní četnosti	%
znám pojem alternativní trest	380	37,8
znám pojem alternativní trest, ale nedokáží žádný vyjmenovat	325	32,3
neznám pojem alternativní trest	300	29,8
celkem	1004	100

Respondenti byli zároveň vyzváni, aby vyjmenovali alternativní tresty, které znají. Otázka tedy zjišťovala nejen znalost pojmu alternativní trest, ale i konkrétní znalost jednotlivých alternativních trestů. Zde se respondenti rozdělili do tří podobně velkých skupin. Největší skupina tento pojem znala (přes 70 %), ovšem z nich téměř polovina pravděpodobně jen „z doslechu“, neboť nedokázala žádný alternativní trest uvést. Téměř třetina lidí o tomto druhu trestu ještě neslyšela. Dlužno dodat, že tři ze skupiny respondentů, která měla být schopna nějaký druh alternativního trestu jmenovat, uvedli že pojem znají, ale žádný konkrétní alternativní trest nejmenovali, takže se v této skupině vyskytovali omylem.

Z těch, kteří dokázali jmenovat nějaký alternativní trest, většina jmenovala jeden druh trestu, pouze menší část byla názoru, že zná více druhů alternativních trestů. Významná většina (374) respondentů, kteří známy druh alternativního trestu konkretizovali, uváděla aktivity, které lze s větší či menší tolerancí podřadit pod českému právu známý pojem trestu obecně prospěšných prací. Tento přesný termín uvedlo 7 respondentů, jinak se jednalo buď o ne zcela přesné, nicméně blízké pojmy jako „veřejně prospěšné práce“, „veřejné práce“, „obecné práce“, „prospěšné práce“, „práce pro společnost“, „práce pro veřejnost“, anebo o popis konkrétní aktivity, která obsahu pojmu „obecně prospěšné práce“ může odpovídat („brigády pro městský úřad“, „jak uklízejí město“, „místo vězení se pracuje na obecním vodovodu“, „pomocné práce jako úklid parku“, „úklidové práce, výsadby zeleně“, „pracovat pro obec zdarma“ apod.). Některé z odpovědí spadajících do této skupiny byly emočně podbarvené, jako „nasazení na práci místo zábavy v kriminále“.

Celkem 9 osob uvedlo jako příklad alternativního trestu „peněžitý trest“ nebo „pokutu“. Další, již víceméně ojedinělé odpovědi nebylo možno pokládat za správné, neboť neodkazovaly na alternativní trest užívaný v ČR, nicméně leckdy jistou relevanci nepostrádaly. Někteří respondenti uváděli opatření, která buď český právní řád zná a mohou být určitou alternativou trestu odnětí svobody („léčení“ – 2 případy, „podmínečný trest“ – 2 případy), nebo která u nás v současnosti nejsou upravena, ovšem v zahraničí jsou užívaná jako alternativní sankce či jako součást širšího schématu užívaného při řešení trestní věci v rámci restorativní justice („domácí vězení“ – 6 případů, „veřejná omluva“ – 2 případy). Jeden respondent uvedl bez bližšího vysvětlení „probační a medializační (!) služba“. Ve 14 případech respondenti uvedli pouze „náhradní trest“ a 5 odpovědí nebylo možno zařadit pod žádnou z uvedených kategorií (např. „staré tresty“). Součet odpovědí neodpovídá počtu respondentů, neboť někteří z nich uvedli více než jednu možnost.

Odpovědi na tuto otázku korelovaly zejména se vzděláním. Čím vyšší vzdělání, tím více jedinců znalo pojem alternativní trest.

Rozdíly byly shledány i mezi muži a ženami. Poněkud méně často byly o pojmu alternativní trest informovány ženy.

Zajímavá byla korelace s věkem. Jedinci do 29 let a nad 60 let byli méně často obeznámeni s pojmem alternativní trest oproti lidem ve středním věku (30–59 let). Vysvětlení možno hledat ve skutečnosti, že jedinci ve středním věku mají snadnější přístup k informacím tohoto typu, možná také, že mladších a starších věkových kategorií se takovéto informace „méně týkají“.

Významné korelace byly nalezeny opět mezi znalostí pojmu a velikostí místa bydliště. Lidé z velkoměst nad 100 000 obyvatel byli signifikantně častěji s pojmem i s konkrétními alternativními tresty obeznámeni než lidé z menších lokalit.

* Názory na objektivitu mediálních informací

Většina lidí získává informace o kriminalitě z médií, tedy z tisku, rozhlasu a televize. Média a kvalita jejich informací hrají tedy klíčovou roli v informovanosti veřejnosti v této oblasti. Otázka byla položena následujícím způsobem:

Myslíte si, že média, tj. tisk, rozhlas, televize, když informují o kriminalitě v ČR:

	absolutní četnosti	%
přinášejí objektivní informace	375	37,4
vyhledávají jen senzace	445	44,3
vyvolávají jen obavy a strach mezi občany	111	11,1
neumí posoudit	72	7,2
celkem	1004	100

Odpovědi na tuto otázku dávají poměrně nelichotivou vizitku našim médiím. Pouze něco málo přes třetinu obyvatel vyslovilo názor, že je možno z médií získat objektivní informace.

Na druhé straně je třeba uvážit, že otázka byla formulována velmi obecně, proto není možno z odpovědí rozpoznat, k jakému typu médií se občané vyjadřují. Zda hovoří o tzv. seriózním tisku, nebo o bulvárním tisku, o veřejnoprávním rozhlase či televizi, či o soukromých komerčních stanicích. Není tedy nutné interpretovat odpovědi pouze negativně a skepticky. Otázka navíc nezjišťuje vliv jednoho z nejdůležitějších zdrojů informací se stále se rozšiřujícím okruhem klientů – internet.

Nedozvídáme se z těchto důvodů z odpovědí to, že dvě třetiny lidí nemají přístup k objektivním informacím, to ani nebylo

záměrem dotazu. Zjišťujeme spíše fakt, že veřejnost celkově vnímá zprávy o trestné činnosti spíše jako skandalizující než jako seriózní informace.

Tato konstatování je možno doplnit výsledky reprezentativního výzkumu veřejného mínění provedeného Centrem pro výzkum veřejného mínění (CVVM) v nedávné době⁵⁾ a ve kterém se dotázaní mohli vyjádřit k jednotlivým zdrojům informací. Z nich vyplývá, že nejlépe je hodnocen zpravodajský servis České televize, konkrétně ČT 1 – většina oslovených se domnívá, že informace předkládané v tomto pořadu jsou pravdivé (z toho 41 % uvedlo “pravdivé a úplné“ a 41 % “pravdivé, ale neúplné”). Z tištěných médií byl nejlépe hodnocen deník MF dnes. Jeho zpravodajství označily jako pravdivé téměř dvě třetiny dotázaných (z toho 28 % uvedlo, že informace jsou “pravdivé a úplné“, a 26 % “pravdivé, ale neúplné”). Jako nejméně důvěryhodný byl hodnocen deník Blesk. Je zřejmé, že více důvěry mají v České republice veřejnoprávní média.

Projevily se statistické závislosti mezi vzděláním a názory na média. Středoškoláci a hlavně vysokoškoláci si častěji myslí, že média přinášejí objektivní informace. Respondenti se základním vzděláním častěji neumějí tuto problematiku posoudit a rovněž zastávají častěji názor, že média vyvolávají strach a obavy mezi občany a společně se středoškoláky si častěji myslí, že média vyhledávají jen senzace. Z těchto údajů se dá vyčíst pouze ta skutečnost, že vzdělanější respondenti (SŠ a VŠ) mají více zkušeností s tzv. seriózním tiskem a častěji si připadají kompetentní k posouzení médií. Respondenti s nižším vzděláním mají pravděpodobně větší zkušenost s těmi médii, která vyhledávají převážně senzace.

*** Odhady počtu uvězněných a odhady počtu vražd páchaných v ČR**

Dvě následující otázky v tomto průzkumu byly zaměřeny na odhady určitých statistických dat respondenty. Konkrétně se jednalo o odhady počtu uvězněných a počtu vražd. Otázky byly položeny v následující podobě:

*** Odhadněte, kolik osob je v České republice v současné době uvězněno. Uveďte číslo.**

Jednalo se o volnou (nekategorizovanou) otázku a odpovědi bylo nezbytné uspořádat do smysluplných kategorií. K tomuto dotazu jsme dostali rozsáhlou škálu odpovědí od 4 (slovy čtyř) osob do 800 000 osob odhadovaného počtu uvězněných v roce 2005. Aby bylo možno údaje dále zpracovávat a interpretovat, byly odpovědi rozříděny následovně:

počet uvězněných*:	absolutní četnosti	%
respondenti údaj podceňují	345	48,7
uvádějí zhruba správně	185	26,1
respondenti údaj přeceňují	179	25,2
celkem	709	100
neví	295	

* v roce 2005 bylo v České republice uvězněno 18 937 osob. Za zhruba správný odhad bylo považováno rozpětí 15–25 000 uvězněných osob.

Signifikanční rozdíly byly nalezeny mezi obyvateli menších a větších lokalit. Jednoznačně v menších lokalitách počet vězňů podceňují, ve velkoměstech nad 100 000 obyvatel skutečnou situaci přeceňují. Pokud jde o přibližně správné odhady, jsou na tom lépe ve větších lokalitách o počtu nad 5000 obyvatel.

*** Odhadněte, kolik bylo v České republice v uplynulém roce, tj. v r. 2005, spácháno vražd. Uveďte číslo.**

I v tomto případě se jednalo o volnou (předem nekategorizovanou) otázku. Dostali jsme opět rozsáhlou škálu odhadů – od

5 do 45 000 vražd za rok 2005. Aby bylo možno údaje dále zpracovávat, byly odpovědi rozříděny následovně:

počet vražd*:	absolutní četnosti	%
podceňují	442	58,8
uvádějí zhruba správně	114	15,2
přeceňují	195	26,0
celkem	751	100,0
neví	253	

* v letech 2001–2005 bylo ročně policií evidováno 186–234 vražd ročně, v průměru 222 vražd ročně. Za přibližně správnou odpověď jsme považovali odhad v rozpětí 170–300 vražd, což je rozpětí za všechny roky od roku 1990.

Statisticky významné rozdíly se projevily pouze dle velikosti místa bydliště: ve větších městech nad 20 000 počet vražd přeceňují. Žádné další korelace nebyly nalezeny.

Tyto výsledky prakticky potvrzují skutečnost, že představy občanů o struktuře kriminality neodpovídají příliš realitě, což plyne i z výzkumu⁶⁾ veřejného mínění uskutečněného Centrem pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR. V reprezentativním šetření byly zjišťovány představy respondentů o četnosti statistického výskytu trestných činů a konfrontovány se skutečnou statistikou Policejního prezidia:

*** Podíl vybraných trestných činů na celkové kriminalitě spáchané během jednoho roku v ČR⁷⁾**

	podle Policejního prezidia v %	podle respondentů v %
vraždy	0,06	9
znásilnění	0,2	8
kapesní krádeže	3,2	18
vloupání do bytů/domů	3,2	25
krádeže věcí z aut	18,0	22
ostatní trestné činy	75,3	18
CELKEM	100,0	100

Z uvedené tabulky je patrné, že představa občanů o struktuře kriminality reálnému stavu až na výjimky neodpovídá. Je zřejmé, že trestné činy, které jsou více medializovány (zejména vraždy, znásilnění, kapesní krádeže a vloupání do bytů nebo domů) jsou v očích veřejnosti výrazně nadhodnoceny. Přibližně objektivně je naproti tomu občany posouzen jeden ze statisticky nejčastějších trestných činů: krádeže věcí z aut. Dle CVVM je pravděpodobné, že „na utváření obrazu kriminality u veřejnosti mají silný vliv především dvě důležité okolnosti. Jednak je to osobní zkušenost s jednotlivými druhy trestných činů, která může zapříčinit jejich nadhodnocení v očích daného člověka, jednak je to obraz kriminality, který vytvářejí média.“ K tomu lze dle kriminologických poznatků dodat, že nadhodnocení jednotlivých deliktů souvisí i s obavami občanů z těchto trestných činů, tedy s tím, že budou oni, nebo jejich blízcí těmito delikty ohroženi. Dle výzkumu provedeného odborem preven-

⁵⁾ Informace převzaty ze stránek http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100612s_om61106.pdf

⁶⁾ Více na stránkách http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100206s_ob30409.pdf

⁷⁾ Tamtéž

ce Ministerstva vnitra ČR⁸⁾ bylo zjištěno, že lidé v mnoha ohledech považují situaci v oblasti kriminality za závažnější než v době před 10 lety. Z toho je možno usuzovat, že se v současné době více kriminality obávají.

Srovnání stavu kriminality v České republice dnes a před 10 lety:

	Domníváte se, že se kriminalita ve srovnání se stavem před 10 lety v České republice či zvýšila? (%)	Domníváte se, že se kriminalita ve srovnání se stavem před 10 lety snížila v místě Vašeho bydliště snížila či zvýšila? (%)
Výrazně snížila	1,3	0,5
Poněkud snížila	4,0	4,0
Zůstala stejná	14,5	32,2
Poněkud zvýšila	44,6	42,8
Výrazně zvýšila	32,8	15,2
Neví	2,8	5,3
<i>Celkem</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

N=1100

SHRNUTÍ A ZÁVĚRY

Empirické šetření ukázalo, že celkově má stav úrovně právního vědomí (znalostí, postojů a názorů) určité nedostatky. Konkrétněji se jedná o následující skutečnosti:

- základní informovanost o stavu zločinnosti a znalosti o opatřeních vztahujících se k prevenci kriminality nejsou v České republice na dobré úrovni;
- většina občanů by neoznámila z různých důvodů závažný trestný čin justičním orgánům;
- lidé nemají příliš důvěru v možnosti orgánů činných v trestním řízení účinně stíhat pachatele trestných činů;

- lidé se ve značné míře obávají zasahování do soukromí při zajišťování bezpečnosti občanů;
- občané do značné míry přeceňují represivní zacházení s pachateli trestných činů na úkor převýchovných a preventivních aktivit, kterým nedůvěřují;
- znalost institutu alternativních trestů je v ČR na poměrně slušné úrovni

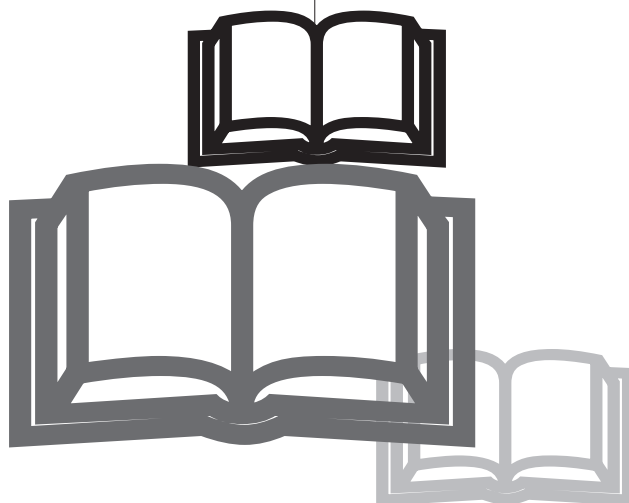
- kritičtí jsou obyvatelé ČR vůči médiím (rozhlasu, televizi a tisku) pokud se týká objektivitu informací o dění ve společnosti

Rozdíly v názorech a postojích jsou zejména mezi obyvateli větších a menších lokalit. Významnějším rozlišujícím znakem je dále vzdělání, v menší míře se projevily rozdíly mezi jednotlivými věkovými kategoriemi a mezi muži a ženami.

Prezentovaný průzkum i další reprezentativní šetření prováděná zejména Centrem pro výzkum veřejného mínění dokládají, že stále přetrvává nesoulad mezi trestně politickou praxí a představami občanů o této praxi. Vzhledem ke značnému vlivu, který mají na utváření veřejného mínění média, zůstává otevřený prostor ke zlepšení dané situace především na jejich straně.

⁸⁾ Více viz na stránkách

http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/ksp/obcane_krimi.html

SKUPINA DOMÁCÍ NÁSILÍ NA MĚSTSKÉM ŘEDITELSTVÍ POLICIE ČR V BRNĚ

Skupina Domácí násilí Služby kriminální policie a vyšetřování Policie ČR (dále jen Skupina DN) byla v rámci Městského ředitelství Brno P ČR (MR) zřízena v roce 2005. Inspirací pro její vznik bylo nejen zřizování obdobných specializovaných policejních týmů v zahraničí, ale také snaha o zlepšení vztahu mezi policisty odborně zaměřenými na domácí násilí a osobami domácím násilím ohroženými. Autorem myšlenky a garantem jejího uvedení do praxe v Brně je bývalý ředitel plk. JUDr. Jaroslav Vaněk (v současné době zástupce ředitele Správy PČR Jihomoravského kraje). Vznik Skupiny DN úzce souvisí s celospolečenským vývojem fenoménu domácího násilí a také s tlakem nevládních organizací na zlepšení situace osob ohrožených domácím násilím.

Zástupkyně odboru prevence kriminality (OPK) Mgr. Holušová navštívila toto pracoviště v září 2008 a setkala se s mjr. Mgr. Vladimírem Vedrou, který se spolupodílel na jeho utváření. Předpokladem bylo proškolení několika stovek policistů, zejména příslušníků pořádkové pohotovostní jednotky (ti se dostávají jako první k případům domácího násilí), dále pracovníků operačního střediska a strážníků městské policie atd. Vznik a fungování Skupiny DN přispěl k zahájení interdisciplinární spolupráce v Brně. Koordinuje ji Magistrát města Brna a jsou do ní zapojeny všechny subjekty, které se podílejí na řešení případů domácího násilí a souvisejících preventivních aktivit.

Skupina DN pod vedením Mgr. Aleny Sedláčkové v aktuálním složení 12 policistů řeší případy domácího násilí ve všech jeho aspektech – tedy od vykázaní (preventivně správní institut dle zákona č. 135/2006 Sb.), přes přestupky (ve spolupráci s přestupkovými komisemi) po trestní řízení (zejména tr. činy dle § 215a, 197a, 221, 231 tr.zákona atd.). V rámci své činnosti řeší Skupina DN také případy nebezpečného pronásledování neboli stalkingu, kterého se často dopouští například opakovaně vykázaná násilná osoba.

Případy týkající se domácího násilí jsou ihned předány Skupině DN (častý nápad tzv. „z ulice“), která je řeší ať už úspěšně (odsouzení a potrestání pachatele) či neúspěšně (např. odložení případů nebo nedostatek důkazních materiálů pro další stíhání pachatele). Policisté a policistky Skupiny DN úzce spolupracují v rámci trestního řízení se státními zástupci a soudci, kteří byli vyčleněni vedením městského státního zastupitelství a soudu pro tuto problematiku. Vytvořili si velmi dobré vztahy s pracovníky sociálních odborů úřadů městských částí, orgány sociálně-právní ochrany dětí a zdravotnickými zařízeními.

Případy domácího násilí jsou rozmanité a často velmi

komplikované. Ne vždy bývá jednoznačné, že je nutné tyto případy řešit v rovině trestněprávní. Není novinkou, že spouštěcím mechanismem problémů bývá často alkoholismus jednoho z partnerů, nezaměstnanost některého z nich nebo sociálně-patologické zatížení dotčené rodiny (psychická porucha násilné osoby apod.). Mnohdy postačí, dle slov policistů, výstražné poučení obou aktérů incidentu, aby uvážili své další jednání a příp. seznámení s tím, jaké by mělo důsledky trestní řízení. Výhodou specializace pracovníků tohoto týmu je odborná zdatnost, dobrá místní a osobní orientace ve svěřené lokalitě, schopnost navázání kontaktu s násilnou i ohroženou osobou a empatický, vstřícný přístup k ohrožené osobě při řešení její situace. Policisté a policistky musejí být často dobrými psychology při prověřování, šetření a zjišťování skutečností v rámci přestupkového a trestního řízení.

Skupina DN se zabývá kompletní agendou spojenou s problematikou domácího násilí, což umožňuje, aby případ od oznámení přes stádium prověřování až po případné trestní stíhání řešil jeden policista. Vedle zpracovávání přestupků a trestných činů se Skupina zabývá zejména:

- * odhalováním domácího násilí na území města Brna vlastním šetřením;
- * evidencí jednotlivých incidentů domácího násilí zjištěných vlastní činností i na základě poznatků jiných organizačních článků (zejména od policistů služby pořádkové policie);
- * prováděním opakovaných kontrol u případů, kde bylo zjištěno možné páchaní domácího násilí, a zjišťování od možných obětí i svědků, zda k takovému jednání nedochází;
- * poskytováním metodického vedení policistům zařazeným na základních útvech, kteří se setkají s případem domácího násilí;
- * úzkou spoluprací se všemi státními i nestátními institucemi při ochraně oběti domácího násilí a zákonem postupu proti pachateli domácího násilí;
- * v případě výskytu dítěte v rodině, kde je páchano domácí násilí, úzce spolupracovat s policisty specializovanými na problematiku trestné činnosti páchané na dětech a s orgánem sociálně-právní ochrany dítěte.

Důsledná činnost Skupiny DN a interdisciplinární přístup ke složité problematice, zejména ve vztahu k justici, vedly k tomu, že obžaloby kauz zpracovávaných Skupinou DN měly u soudu 95 % úspěšnost.

Důležité jsou aktivity v oblasti prevence. Magistrát města Brna zajistil tisk letáků s nabídkou služeb nabízených pomáhajícími institucemi, s kontakty na policii,

zdravotnická zařízení, nejdůležitější poradny, azylová zařízení, či stručným bezpečnostním plánem řešení akutní situace DN. Letáky předávají pracovníci Skupiny DN při úkonech prováděných s ohroženými osobami, dále je distribuují policisté hlídkové služby při výjezdech do rodin, kde existuje zatím pouze podezření na domácí násilí, resp. násilí zatím nedosáhlo hranice nezbytné pro intervenci policie.

Uvedeme některé problémy, s nimiž se pracovníci Skupiny DN ve své práci setkávají.

✳ **Neochota ohrožených osob a dalších svědků vypovídat před policejním orgánem, resp. následně před soudem.**

- Potenciální svědkové se velmi často obávají reakce násilné osoby, a proto jsou ve svých výpovědích opatrní. Důvody mohou spočívat též v některých psychických projevech typických právě pro oběti domácího násilí, např. syndrom naučené bezmoci oslabující vůli ohrožené osoby se aktivně proti násilí bránit.
- Částečným řešením tohoto problému by mohlo být zejména důsledné využívání pravomocí svěřených zákonem (zajištění, zadržení, vazba, vykazání atd.). Dále pomoc při zajištění bezpečí ohrožené osoby tzn. vhodná motivace oběti, aby využila odborné psychologické či poradenské služby, popř. nabídku azylových zařízení. Ohrožená osoba zde může získat bezpečí, sebedůvěru a síly ke spolupráci při dalším postupu k zastavení násilí.

✳ **Prokazování psychického násilí.**

- Mnohdy závažnější a těžko prokazatelnou formou než násilí fyzické, je psychické násilí. Nezpůsobuje viditelná poranění, která by bylo možno zadokumentovat pomocí lékařských nálezů či fotografií. V případech podezření na dlouhodobé psychické násilí využívá Skupina DN služby soudních znalců z oboru psychologie, psychiatrie, popř. sexuologie, o jejichž odborné posudky se lze při prokazování násilí opřít. Jde o časově náročný a nákladný postup. Znalecké posudky však lze považovat za relativně objektivní podklad pro rozhodnutí soudu nejen pro posuzování viny pachatele, ale také při stanovení vhodné formy trestu, popř. ochranného opatření.
- Stav *ohrožené osoby* zkoumá znalec v oboru psychologie za účelem ověření věrohodnosti a odhalení přítomnosti znaků syndromu týrané osoby. Znalecké posudky na *násilnou osobu* se zpravidla zpracovávají v oboru psychiatrie a jejich cílem je odhalit násilné sklony a případně i stupeň závislosti na alkoholu.

✳ **Páchání domácího násilí pod vlivem alkoholu.**

- U násilných incidentů bývá velice často přítomen alkohol (jedná se cca o 80 % všech výjezdů k incidentům se znaky domácího násilí) a ohrožená osoba

považuje závislost na alkoholu za hlavní překážku dalšího soužití. Policisté se často setkávají s tím, že ohrožená osoba nestojí o to, aby byl násilník uznán vinným ze spáchání trestného činu a potrestán, ale vyžaduje od nich, aby mu byla nařízena odvykací léčba. Trestní proces poté představuje jediný způsob, jak přimět násilnou osobu k léčbě i proti její vlastní vůli.

- Rozhodnutí o povinnosti se podrobit léčbě musí v takovém případě být součástí rozsudku soudu, jenž vychází velmi často ze znaleckého posudku pachatele. Jako problém se však jeví skutečnost, že většinou je nařízena pouze ambulantní forma léčby, která i přes hrozbu následné sankce v případě nerespektování pravomocného rozhodnutí soudu neposkytuje dostatečnou záruku spolupráce násilné osoby v odvykacím procesu¹⁾.

✳ **Násilí páchané na seniorech.**

- Skupina DN se v rámci své činnosti setkává v poslední době s čtenějšími případy mezigeneračního násilí. Ohrožené osoby nejsou ochotny vypovídat, obávají se svého dalšího soužití s násilnou osobou, resp. následků jejího možného odsouzení. Důvodem je ekonomická či sociální závislost. Tady by mohla pomoci větší osvěta starší generace, školení na téma domácí násilí pro pracovníky pečovatelských domů, sociální pracovníky apod. Nezbytná je také motivace seniorů k oznamování případů násilí na nich páchaných, informovanost o možných službách organizací pomáhajících obětem DN.

✳ **Závěr**

Činnost a dosavadní výsledky Skupiny DN Policie ČR MŘ v Brně v průběhu téměř dvouapůlletého působení je možné hodnotit velmi pozitivně. Je zcela zřejmé, že spojením práce specializovaného policejního týmu pro řešení problematiky domácího násilí a funkční interdisciplinární spolupráce v brněnském regionu dochází jednak k eliminaci případů partnerského násilí a také k jejich uspokojivějšímu řešení. Rozsah agendy spojené s problematikou domácího násilí a nadějně zkušenosti brněnského týmu dávají podnět ke zvážení účelnosti vytvoření obdobných specializovaných pracovišť na úrovni městských a obvodních ředitelství Policie ČR, a to zejména ve větších českých městech.

**Odbor prevence kriminality MV
Mgr. Barbora HOLUŠOVÁ**

¹⁾Viz článek v časopise *Policista* 10/2007, plk. JUDr. Jaroslav Vaněk, *Je specializace na domácí násilí u Policie ČR zapotřebí?*

